

MIRKO DEANOVIĆ (Razred za filologiju JAZU, Zagreb)

VETRANOVIĆ I MORE

*Zač većma što brodim te morske pučine,
to većma zahodim bez dna u dubine!*

(Pjesanca moru)

Kako je pjesnik doživio i opjevao more?

U našem renesansnom pjesništvu, šest desetljeća prije nego će se Vetranović roditi, ovako se spominje more, i to u našim najstarijim sačuvanim stihovima, koje je 1421. godine zapisao dubrovački vlasteličić Džono Kalićević (de Calich) na početku jedne izgubljene pjesme

*Sada sam ostavljen srid morske pučine,
valovi moćno bjen, daž dojde s visine;
kad dojdoh na kopno mnih da sam...*

Vetranović se osvrće na more, pomorstvo i ribanje ponajviše u ovih šest pjesama: u osmercima dviju pjesama pod istim naslovom *Remeta 'pustinjak'* i u *Galijunu*, te u dvostruko rimovanim dvanaesticima *Pjesance moru*, *Orlači ridanki* i u alegorijskoj pjesmi *Moja plavca*.¹

Osobito se u tim stihovima očituje autorovo nadahnuće i vještina opisa. Nijedan hrvatski stari pisac nije tako intenzivno i neposredno doživio i ocrtao najrazličitije mijene mora. Sve do 19. vijeka, do Mata Vodopića (1815—93), do Iva Vojnovića (1857—1928) i do naših dana, do pjesnika mora Frana Alfirevića (1903—56), more nije igralo tako vidljivu ulogu, osim u Vetranovićeve prijatelja Hvaranina Petra Hektorovića, autora ribarske ekloge *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (1556). Vezan uz more sudbinom i uvjetima života gotovo cio svoj vijek iskušao ga je u neposrednom dodiru na realističan način i kao pjesnik. Otvorio je naime svoje srce prirodi, fauni i flori našeg južnog primorja i prvi je uronio u nju i stopio se s njom. Svoje dojmove o prirodi u svojem dugogodišnjem životu od 94 godine pretakao je u stihove, a katkad i u

¹ *Pjesme Mavra Vetranovića Čavčića*, I, »Pjesni razlike«, Zagreb, JAZU, 1871.

poeziju. Piše pod neposrednim dojmom viđenog i doživljenog. Osim kraćeg boravka u mladosti u Italiji, ostali je cio život proveo pokraj mora, počevši od svojih najmlađih dana u Dubrovniku i zatim u samotnim benediktinskim samostanima na otocima, na Mljetu, Lokrumu, Svetom Andriji, pa na osamljenom samostanu Svetom Jakobu na Višnjici kod Dubrovnika.

Silom prilika morao se služiti lađom u ophođenju sa svijetom i u ribanju za prehranu, pa je stoga upoznao pomorsku i ribarsku terminologiju te u svom realističkom pjevanju upotrebljava odgovarajuće stručne nazive. Vanjski se svijet na taj način odrazio u njegovim stihovima, nasuprot našim drugim starim piscima, koji su u svojim pjesničkim djelima bili obično daleko od realnog života.

Velika raznolikost života vezana uz more i obilježja mora odrazili su se i u njegovu pjesničkom izrazu. Uzmimo npr. slikovite attribute koje naš pjesnik daje tom elementu, a koji nijesu samo loci communes već su — kako reče Vittorio Alfieri — »gli epiteti sono quelli che meglio svelano l'animo«: *dugo i široko more, kruglo, mioko i duboko, sinje, slavno, veliko, velje, trudno, žitko, more bez pokoja*. Da što bolje izrazi svoju viziju, koristi se i poređenjima i metaforama, kao npr. *more ravno kako dlan, tiho jak ulje i mliko, kako jabuka vazda je u oblini, kad se vali s krajom svade more se ognjem stvori, more se zakrvavi, kako sve gori, gorušti dim krvav gdi užiče sve more, taj bijes krvavi, morski saplun 'pjena', kad se more rasrdi zlosrdom naravi, more poždira i blago i ljude, more vazda bez pokoja kreće se i kopore 'komeša se'*. U *Remeti I*, ovako crta potanko pojave nevremena na moru:

*Oštra zima kad li pride
ter se nadme sinje more
valovi se svuda vide
po pučini kako gore.*

*Ter su tuge ter su jadi,
gdi od oštra i garbina,
kad se more s krajem svadi,
vali jašu do vrh stijena.*

*Kad li s kraja sjever dune
ali plaha tramuntana,
oči mi su suza pune,
gdi prah lijeta sa svih strana.*

U poduljoj pjesmi *Pjesanca moru* daje ovu originalnu viziju odnosa između morskih pučina i kopna. Izgleda mu kao da kopno pliva na moru:

*Može li tkogodi s razlogom pravo rijet
da plove u vodi zemaljski ovi svijet?*

*Živuća stvar svaka zač se tijem snebiva
tegota zemaljska gdi može da pliva!*

: : : : : : : : : . . . . .

*Toj li se može rijet, gdi je slavno toj more,
srjed njega da saj svijet ganut se ne more.*

. . . . .

*Zač većma što brodim te morske pučine,
to većma zahodim bez dna u dubine!*

U trajnom tuženju pjesnika ima katkad i proste groteske, npr.

*Još je pečao, još je bijeda,
što se trpi što se pati
od morskoga od medvjeda,
ki se sa mnom često rati;*

*na odmetac i tršticu
er kad počnem ja ribati,
raždene mi svu ribicu,
kad se pečao taj naklati.*

*Kad ga hoću otjerati,
nit me haje nit me čuje,
ner se počne ocijerati
i očima namiguje.*

. . . . .

*Pak zaroni ter zaprđi
ter se more zabožuči,
ter do Pšunja sve zasmrdi
kako u paklu gdi vre ključi.*

Katkad daje i kratke sličice u vezi sa životom uz more, kao što je ova, u kojoj mu se čini kao da ga galeb — kojega personificira i nazivlje »ljuveni družo moj« — razgovara pokretima krila:

*Nu galebak dojde bijeli
ter lupare kljunom para
na mrkijenti pak se krili,
kako da me razgovara.*

U pjesmi *Moja plavca* opisuje realistički, i opet tužeći se, svoje raspoloženje kad se sprema preploviti s otoka na kopno, »u porat na onaj blaženi da se minutijeh svijeh jada izbavi«. Ti stihovi mogu imati i alegorijsko značenje ako se odnose na tužan pjesnikov životni put.

U kraćoj pjesmi *Galijun* Vetranović je prvi dubrovački pjesnik koji slavi glasovitu domaću mornaricu, čiji je »kapetan sveti Vlasi po svom svijetu koj se glasi«:

*Ter su plavi toli mile
kako utve zlatokrile,
koje se legu ali plode
po jezeru bistre vode.*

*A što ti su svoji mrnari:
toj su vuci, toj su lavi,
koji se hrane po dubravi.*

. . . . .
*To je slava, to je dika
čestitoga Dubrovnika*

. . . . .
*Ter su takoj Dubrovčani
po svom svijetu počtovani.*

Na tu pjesmu podsjeća pjesma *Mrnarica* mlađeg suvremenog dubrovačkog pisca Antuna Sasina (1518—95), u kojoj slavi dubrovačke mornare sličnim realističkim crtama.² Interesantno je da su oba ta pisca pučani.

Vetranović, kao nijedan naš stari pisac, spominje velik broj morskih životinja, koje on poznaje iz iskustva, npr. *gamad, gambor, glavoč, lupar, morski medvjed, murina, narikla, riba pliskavica, rak, slinka*. Kao vješt mornar razlikuje i atmosferske promjene i vjetrove: *garbin, oštro, sjever, tramuntana i fortuna, morska pijavica*. Služi se i mnogim drugim stručnim nazivima u vezi s morem, domaćeg ili stranog porijekla (grčko-latinskog ili talijanskog, mletačkog), kao npr. *amajnat jedro, ankora, banca, bulentin, gindat jedro, gumina, kalat jedro, karina, krma, krmit, liban, mرنar, otvorit jedra, parun, peča, salpat, sartiје, štrop, timun, timunijer, timunit, trinket*. Upotrebljava i ribarsku terminologiju, npr. *janka, parat lupare, odmetac, struna, trst, tunja, tunjica*. Spominje i zemljopisne oblike primorskog kraja kao: *brak, greben, motar, porat, seka, školj, škrapica*.

Svi su ti nazivi u istom obliku i značenju živi u gradu Dubrovniku i danas.³ Ali Vetranović se služi i nekim drugim koji danas imaju drukčiji oblik ili su zamijenjeni drugim riječima, kao npr. *arbuo, argutla, busulo, faos, korablja, kurentija, mrježa, naukijer, oseča, otijemna, pedut, skaom, šest, vaoga*. Uz to u njegovim stihovima ima i riječi koje se začudo ne nađode u *Rječniku* Jugoslavenske akademije.

² *Djela P. Zoranića, A. Sasina* itd., Stari pisci hrvatski, Zagreb 1888, 168—71.

³ Vidi B. Kosić, »Ribe dubrovačke«, *Rad JAZU* 155, Zagreb 1903, 1—48.

Kad bi se npr. s pomoću kompjutora i konkordancija ustanovilo kako se i koliko puta naš pjesnik osvrće na pojave u vezi s morem, statistički bi podaci pokazali kako mu je taj element bio često izvor nadahnuća. Moglo bi ga se možda stoga nazvati našim pjesnikom mora. Svakako je on svojim neposrednim realizmom i razvijenim osjećajem za prirodu obogatio naš književni jezik mnogobrojnim nazivima iz vanjskog svijeta u kojem je živio. Dok drugi stari pisci u nas nastoje biti jezični čistunci i ne pišu baš onako kako dnevno govore, izbjegavajući tuđice, Vetranović se obilno služi i tuđim stručnim leksikom.⁴ Zato je njegov vokabular bogatiji od rječnika drugih književnika prošlih vjekova.

Na žalost i danas je još aktualna i ova njegova misao o slobodi plovljenja po morima na svijetu

Er je more...

*općenstvu sazdana neka ga svak plavi,
u miru i u goju da ga svak uživa
slijedeći čes svoju, gdje hranu dobiva.*

⁴ M. Deanović, »Zašto dubrovački književnici nisu pisali kako su govorili?«, *Hrvatsko kolo* XII, Zagreb 1936, 62—77. *Idem*, »O urbanom karakteru dubrovačkog leksika«, *Forum* VI, br. 9—10, Zagreb 1967, 397—403. J. Hyrkänen, *Der lexikalische Einfluss des Italienischen auf das Kroatische des 16. Jahrhunderts*, Helsinki 1973, passim.